
Valtion- muodostus 1500-luvun Puola- Liettuassa

Miia Ijäs: Res publica redefined? The Polish-Lithuanian transition period of the 1560s and 1570s in the context of European state formation processes. Tampereen yliopisto 2014. 253 s. Omakustanne.

Puolan monarkia, *rzeczpospolita*, yhtenä Koillis-Euroopan esimoderneista suurvalloista osallistui useimpiin aikakauden eurooppalaisiin suuntauksiin. Vuosien 1560 ja 1579 välisenä aikana puolalaisliettualaisen kansainyhteisön po-

liittisessä järjestelmässä tapahtui suuria muutoksia, jotka vaikuttivat myös harjoitettuun ulkopoliittikaan. Unionin solmiminen Lublinissa vuonna 1569 oli osoittanut perijättömän kuninkaan merkityksen; kuningas oli toiminut tasapainottavana tekijänä eri osapuolten välillä ja onnistunut vahvistamaan omistustaan ja henkilökohtaista asemaansa läänitysten antamisessa. Reaktiona tähän aateliset sopivat kuninkaan vallan rajoittamisesta korostamalla dynastian epäjatkuuutta ja vaaleilla valitsemista vuonna 1572. Järjestelmä muuttui periytyvästä monarkiasta vaalukuninkuuteen, jossa tulevalle kuninkaalle asetettiin ehtoja.

Tänä aikakautena, jota pidetään jälkikäteen eräänlaisena kulta-aikana, valtiolla oli edessään suuria haasteita, jotka muokkasivat sen tulevaa poliittista, uskonnollista ja yhteiskunnallista elämää. Ulkopoliitikassa päätöksenteosta vastasivat pääosin kuningas ja hänen hovineuvonantajansa, mutta heidän oli aina otettava huomioon myös aatelisto, *szlachta*, joka asetti tiukat rajat kuninkaan vallalle. Kuninkaan täytyi olla neuvokas diplomaatti pystyäkseen toimimaan neuvottelijana ja sovittelijana sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla, kun poliittiset ja uskonnolliset intohimot olivat kiivaita.

Szlachta ei muodostanut yhtenäistä oppositiota kuninkaalle; sitä jakoivat yhteiskunnalliset, taloudelliset, etniset ja uskonnolliset erot. Aristokraattinen etuyhteisö laajensi valtiomuotoa vallitsevia perusnormeja, mikä johti valtaaan ja uutta luovaan askeleeseen eteenpäin. *Rzeczpospolitan* olemassaolon epävarmuus siirtymäkauden aikana ei saanut alkuaan ylhäisaateliston etuoikeuksien ja kuninkaan vallan välisestä ristiriidasta, eikä 1500-luvun oloista voi vetää suoraa kehitysviivaa 1700-luvun olosuhteisiin. Toisaalta jokainen hallitsijattomuuden aika aiheutti epävarmuutta kansainväli-

siin suhteisiin, mikä ilmeni Euroopan vallitsevaa tilannetta pohtivien ulkomaisten hallitsijoiden ja kuningashuoneiden pyrkimyksissä ja toimissa.

Varhaismoderniin valtiomuodostukseen kuuluu muutoksen ja jatkuvuuden välinen tasapaino; kyseessä on monitahoinen prosessi. Puolalais-liettualaisen *rzeczpospolitan* perustuslaillisen järjestelmän sisällä *szlachta* halusi määritellä uudelleen poliittiset hallintoelimensä ja säilyttää samalla yhteiskuntapoliittisen asemansa. Miia Ijäs keskittyy aikakauden poliittiseen ajatteluun ja käsittelee myös uskonnollisen ajattelun vaikutusta. Hän pohtii sitä, kuinka aatelisto ymmärsi poliittisen järjestelmänsä ja kuinka Puola-Liettua osallistui ja vaikutti 1500-luvun eurooppalaiseen valtiomuodostusprosesseihin. Kirjoittajan aiheena on päätöksentekoprosessi: oikean tasapainon luominen niin, että useimmat ihmiset pystyvät elämään sen kanssa.

Miia Ijäs on kehittänyt monimutkaista aihetta selkeästi ja tutkinut sitä eri näkökulmista. Tutkielman neljä analyysiin keskittyvää lukua vastaavat päätöksentekoprosessin neljää ajallista vaihetta. Luku I (sivut 49–93) liittyy tulevan muutoksen tunnistamiseen. Siinä käsitellään valtion rakennetta ja aikakauden poliittisten teoreetikojen *libertas*-käsitettä (katso sivulla 81 oleva taulukko). Luku II (sivut 93–135) liittyy muutoksen esivalmisteluihin. Siinä pääpaino on 1560-luvun sisäpolitiikassa, viimeisen Jagello-suvun kuninkaan Sigismund Augustin ulkopoliitikassa ja valtionvarainhallinnan taloudellisessa merkityksessä. Luvut III ja IV käsittelevät vaihtoehtojen välillä tasapainottelua ja puolalais-liettualaisen valtion olemassaolon vahvistamista (sivut 136–177 ja 178–216). Niissä esitetään mahdolliset vaihtoehdot kahden ensimmäisen vaalin aikana, niitä seurannut vakiintuminen ja toimival-

lanjaon uudelleenjärjestely. Ijäs vertailee esimerkiksi kolmen ensimmäisen valitun ehdokkaan sopimusartikloja, *pacta conventa* (katso sivulla 199 oleva taulukko). Paras mahdollinen ehdokas oli ”tavallisesti se, joka parhaiten varmistaisi vallitsevan kotimaan yhteiskuntapoliittisen järjestelmän ja kansainvälisten suhteiden jatkuvuuden”.

Varhaismodernin päätöksentekoprosessin yhdistäminen amerikkalaisen sosiologin Talcott Parsonin (1902–1979) AGIL-paradigmaan on hyvin omaperäistä. Kuninkaan päätösolemissa Miia Ijäs viittaa järjestelmän neljään perustoimintoon, jotka ovat edellytyksenä minkä tahansa yhteiskunnan säilymiselle pitkällä aikavälillä. Tutkimuksessa asetetut kysymykset ovat ajankohtaisesti kiinnostavia yleisen historian alalla. Puolalais-liettualaisen esimerkin vetäminen yleiseurooppalaisen valtiomuodostusprosessin yhteyteen on erittäin ansiokasta. Yksilön identiteetin ja vapauden ongelma ja eri roolien tasapaino monikulttuurisessa kansainyhteisössä kosketti koko Eurooppaa kyseisenä aikana, ja tekee niin myös nykypäivänä.

Miia Ijäs käyttää Rooman, Krakovan, Varsovan, Tukholman ja Helsingin arkistoista peräisin olevaa materiaalia. Hänen lähestymistapansa tutkittavia ongelmia kohtaan, hänen valitsemansa arkistomateriaali ja Puolan ulkopuolella huonosti tunnetut aikalaistekstit ovat havainnollistavia ja luovat yhdessä teoreettisen mallin kanssa merkittävää uutuusarvoa. Tämän vahvasti suositeltavan tutkielman päättää huolellisesti laadittu kirjallisuusluettelo (sivut 231–247) ja suomenkielinen yhteenveto (sivut 248–253).

ALMUT BUES
DEUTSCHES HISTORISCHES INSTITUT
WARSCHAU, PUOLA